

เทศน์เช้า วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๑

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ประเดี๋ยวเราแจกเทป มันเป็นเทปเทศน์ครั้งสุดท้าย “กุญแจใจ” กุญแจใจนะเราย้อนกลับ
ใจ กุญแจใจหัวใจ เวลาเราศึกษาปฏิบัติธรรมกัน เราว่าธรรมะต้องบริสุทธิ์ เห็นใหม่ เราจะบอก
เอาธรรมที่บริสุทธิ์ สิ่งที่บริสุทธิ์ธรรมะถึงแก่กิเลสได้ แต่ไม่ได้คิดว่าเราเกิดมาจากกิเลส เราเกิด
มาจากกิเลส กิเลสมันเป็นเรา เห็นใหม่ เวลากุญแจจะไขมันต้องกุญแจของเราไป

เราไปศึกษาในพระไตรปิฎกมันเป็นกุญแจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กุญแจ
หลวง กุญแจที่ใหญ่โตมาก แต่เราประพฤติปฏิบัติ นี่เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้
เองโดยชอบนะ เราสาวก สาวกนะ เราได้ยินได้ฟังขึ้นมา เราต้องหัดขึ้นมา ต้องทำของเราขึ้นมา ถ้า
เราทำของเราขึ้นมา สิ่งที่ทำขึ้นมา ถ้าเราทำขึ้นมาโดยกิเลส เห็นใหม่ กุญแจ ๑ ดอกมันมี อาสวะ
๑ กิเลสสวะ อวิชชาสวะ ภवासวะ

สิ่งที่อาสวะ ๑ กิเลสสวะ กิเลสสวะมันเป็นกิเลส กิเลสความที่เรามีตัณหาทะยานอยาก
แต่ความใฝ่ดี การกระทำดี ถ้าว่าเป็นกิเลสมันก็มีกิเลสเจือปนมาเพราะมันเป็นดีกับชั่ว เวลา
ประพฤติปฏิบัติต้องข้ามพ้นทั้งดีและชั่ว ความดีก็ต้องข้ามพ้นมันไป แต่ความดีมันเป็นพาหะ
เป็นเครื่องดำเนินไปก่อน ถ้าไม่มีความดีดำเนินไป เห็นใหม่ ลูกที่ดี สังคมที่ดี มันต้องมีความดี
ก่อน แต่ความดีนี้ทำให้เราติดดี

คนติดดีแยกจากคนติดชั่วนะ คนชั่วนี้ ทุกคนในสังคมเห็นว่าเป็นความไม่ดี ถ้าความไม่ดี
เราต้องสละ เราต้องทิ้งใช่ไหม? แล้วเวลาเราทำขึ้นมามันเป็นนิสัยของเรา เราชอบของเรา เราทำ
สิ่งใดเราต้องแอบทำ เราทำให้คนอื่นเห็นไม่ได้ แต่ความดีทำที่ไหนก็ได้ แล้วเขาอยากได้ความดีกัน
ด้วย ความดีนี้เขาแสวงหากันนะ ความดี คนทำความดีเขาชื่นชมกัน ดุริยาแข่งดีกัน เขาทุจริตใน
ความดีกัน แต่นี่ว่าดีเป็นกิเลสใหม่? มันก็เป็นอยู่ แต่มันก็เป็นสิ่งที่จะทำให้เราดีขึ้น

สิ่งที่ดีขึ้น เห็นใหม่ นี่ถึงว่าถ้ามันเป็นกิเลสมันก็เป็นสิ่งที่ทำแล้วผลตอบรับมันเป็นบาป
อกุศล ถ้าเป็นความดีมันเป็นบุญกุศล แต่บุญกุศลมันก็บุญในวัฏฏะ นี่ถ้าอวิชชาไม่รู้มันก็ทำไป

ประสามัน แต่ถ้าเป็นวิชาละ? ถ้าเป็นวิชา เป็นความรู้ของเรา เป็นการประพฤติปฏิบัติของเรา แม้แต่การประพฤติปฏิบัตินี้ละ มรรคหยาบฆ่ามรรคละเอียด

การกระทำความหยาบๆ เห็นไหม เริ่มต้นตั้งแต่ทำสมาธิ พอสมาธิมันสงบขึ้นมา มีความสุขขึ้นมา มันว่าสมาธิเป็นผลก็ได้ ถ้าสมาธิเป็นผล สิ่งที่คุณไม่เคยทำสมาธิเลยมันเป็น ความรู้สึกสามัญสำนึก ยิ่งนักวิชาการนะเวลาประพฤติปฏิบัติจะไม่เชื่อ ไม่เชื่อว่าสิ่งนี้เป็นความจริง ไม่เชื่อว่าเป็นความจริงเพราะเป็นนามธรรม มันเป็นนามธรรมที่เราพิสูจน์โดยทั่วไป

แม้แต่คนประพฤติปฏิบัติขึ้นมา ไปเห็นอะไรขึ้นมาเนี่ยมันเป็นจิตของใจใจ ถ้าใจไปเห็น สิ่งที่แปลกประหลาด สิ่งในโลกเขาคาดหมายไม่ได้ ไม่กล้าพูดไม่กล้าบอกใครนะ เว้นไว้แต่มีครู บาอาจารย์ที่ท่านรู้จริง เราจะไปปรึกษาท่านได้ ถ้าไม่ปรึกษาท่านมันอัดอั้นตันใจนะ จะบอกใคร ก็ไม่ได้ จะทำสิ่งใดก็ไม่ได้ สิ่งนี้มันเป็นจิตนิสัยของตัวเอง เห็นไหม สิ่งนี้มันเป็นจิตนิสัยของตัวเองที่มันพบสิ่งใดมันต้องแก้ไข สิ่งนี้แก้ไขนี้วิชาความรู้ วิชาความรู้ นี้วิชา-อวิชา

นี่อวิชาก็เป็นความรู้ รู้โดยไม่เข้าใจมันก็เป็นความรู้อันหนึ่ง อวิชารู้โดยไม่รู้แต่ก็รู้ ขึ้นมา รู้ที่เขารู้กัน เห็นไหม จะว่าไม่รู้ก็รู้ มันรู้ของมันแต่มันแก้ไขไม่ได้ แต่ถ้าเป็นวิชานะ เริ่มต้น เข้าไปมันก็มีความมหัศจรรย์ของมันนะ แต่มรรคหยาบฆ่ามรรคละเอียด มันจะละเอียดของมัน ไปเรื่อยๆ แล้วละเอียดที่ไหนละ? แล้วทำที่ไหน?

นี่ใจภพ ภวาสวะ ภพ ภพของใจ เห็นไหม นี่ถ้ามันเป็นภพของใจ สิ่งที่เป็นภพของใจ นี่ที่ เราเกิดมาเป็นชาติ สัญชาติ เชื้อชาติ อันนี้มันเป็นสมมุติละ ภพชาตินี้เพราะตัวภวาสวะ ตัวจิต ตัวฐานความรู้สึก ตัวฐานความคิด ตัวปฏิสนธิจิต จิตปฏิสนธิจิต จิตที่เป็นนามธรรมที่เป็นภพนี้ สำคัญมาก เพราะมันพาเกิดพาตาย พาเกิดพาตายนะ ถ้าว่าเป็นจิตเป็นใจมันก็เป็นจิตเป็นใจ เป็น ความรู้สึก ถ้าเป็นภพมันเป็นสถานะเลย แล้วมันละเอียด

นี่ถ้าเข้าไปถึงจุดมัน ถ้าเข้าไปถึงกัญแจ ๓ ดอกถ้ามันรวมกัน เห็นไหม นี่อาสวะ ๓ อาสวะ ๓ มันเป็นอาสวะ มันเป็นกิเลส แล้วจะมาเป็นธรรมะได้อย่างไร? มันเป็นธรรมะต่อเมื่อเรา ฝึกฝน เราแก้ไขของเรา เราประพฤติปฏิบัติของเราขึ้นมา มันเป็นสภาวะธรรมขึ้นมา ละเอียดเข้ามาๆ ถ้าละเอียดเข้ามา นี้มันรู้ของมันเข้ามา

เริ่มต้นที่นั่นะ เริ่มต้นจากเรา ถ้าเราแก้ไขของเราได้เราจะจัดการของเราได้ ถ้าเราแก้ไขของเราไม่ได้ เห็นไหม นี่ศึกษาธรรมๆ มามันก็เป็นเรื่องจากภายนอก ภายในมันสกปรกนะ ภายในมันไม่เข้าใจของมันแต่มันไปเอาสิ่งนอกเข้ามา เหมือนเรากู้หนี้ยืมสินมาไม่ใช่เงินของเรา แต่ถ้ากู้หนี้ยืมสินมาแล้วเรามาทำธุรกิจของเรา ผลตอบสนองขึ้นมามันก็เป็นของเรา

นี่ก็เหมือนกัน ในเมื่อเราเป็นสาวก สาวกะ มันเป็นอย่างนี้ แต่ถ้าเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามันไม่มี จะไปกู้หนี้ยืมสินใครมาก็ไม่ได้ มันจะไปกู้ใครไม่ได้เพราะมันไม่มีให้กู้ เพราะในโลกนี้มันไม่มี เห็นไหม แต่เราเกิดมาพบพุทธศาสนามันมีอยู่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแก้วสารพัดนึก เรานึกอะไร?

นี่คนหยาบๆ เขามาทำบุญก็หวังแต่บุญกุศลของเขา เขาหวังบุญกุศลของเขา บุญกุศลนะ ถ้ามีบุญกุศลขึ้นมามันมันชักเข้ามา บุญกุศลมันเป็นผลของวิญญูะ เห็นไหม นี่ไงที่ว่าติดดี ดิขขนาดไหน? ติดดีจนติดประเพณีนะ แล้วทำบุญแล้วไม่ได้บุญ สิ่งที่ทำไม่ได้ดั่งที่เราเข้าใจอยู่มันไม่ได้บุญ บุญมันคือเจตนา บุญคือจิตใจที่มันเสียสละ ถ้ามันเสียสละออกไปมันเป็นความบริสุทธิ์ สะอาด มันกลับเป็นความบริสุทธิ์สะอาดด้วย

คูสิปิตทองหลังพระ คนปิตทองหลังพระนะผลประโยชน์มันมหาศาลเลย มหาศาลจากสิ่งที่เรารู้ของเรา เห็นไหม แล้วเทวดา อินทร์ พรหม เขารู้นะ แต่ถ้าโลกเขาติดดี ทำอย่างนั้นไม่ได้ เขาว่าทำอย่างนั้นแล้วเขาไม่ได้ความดีของเขา เขาไม่ได้ประโยชน์ของเขา นี่ดีโลกๆ ถ้าดีของเราดีจากภายใน เห็นไหม ดีจากภายในทำดีคือดี แต่ทำดีคือดีแล้วนี่ว่าทำดีได้ดีมีที่ไหน? ทำดีได้ดีมีที่ไหน? เรารู้ของเรา

ถ้าเราทำบาปอกุศลมันเป็นความรู้สึกของเราเนะ เป็นความรู้สึกแล้วมันสะสมลงที่ใจ เวลาเราไม่พอใจสิ่งใดมันขัดข้อง เรารู้สึกอะไรๆ ไม่มีเหตุผล สิ่งใดที่มันคับข้องใจ แล้วเราต้องการเสียสละ เราต้องการผลักมันออกไป แล้วผลักมันออกอย่างไร? ผลักมันไม่เป็น เห็นไหม มันผลักไม่ได้ เราถึงบอกว่าสิ่งที่ทำแล้วมันเป็นผลมันตกผลึกลงที่ใจหมดแหละ นี่สิ่งที่เราทำดีมันตกผลึกทำให้คุณงามความดีมันตกผลึกมันก็เป็นจิตนิสัยที่ดีขึ้นมา แล้วมันต้องแก้ไขที่นี่

มันจะปฏิเสธไม่ได้นะ เราเข้าใจกันผิดๆ เราเข้าใจกันว่ามันต้องเอาความสะอาด ธรรมะที่สะอาดเข้ามาชำระเรา ถ้าธรรมะมันสะอาด มันสะอาดที่ตัวของมันคือสมาธิ ถ้าจิตเป็นสมาธิมัน

จะสะอาดในตัวของมัน เพราะมันไม่คิดวอกแวกวอแวออกไปข้างนอก มันไม่คิดฟุ้งซ่านออกไปข้างนอก แต่ถ้าความคิดฟุ้งซ่านออกไปนี่จิตมันสงบไม่ได้ เพราะมันคิดฟุ้งซ่านขึ้นไป

การคิดฟุ้งซ่านมันต้องมีเหตุผล ทำไมมันถึงคิด? เพราะมันคิดมันมีแรงขับ มีแรงผลักดันของมันในหัวใจ แล้วในหัวใจ คุณสิคนเรานอนไม่หลับ นอนไม่หลับเพราะอะไร? เพราะมันวิตกกังวล มันคิดมาก แต่คนนอนหลับ เวลานอนหลับจิตมันไปไหน? มันหลับหลับไปไหน?

นี่ก็เหมือนกัน เวลาสมาธิมันเกิดขึ้นมาเหมือนคนนอนหลับ คนนอนหลับพักผ่อน เห็นไหม จิตมันพักผ่อนโดยที่มีสติ มันมีความรู้สึกอยู่ที่นี่ แต่มันสงบเข้ามา นี่มันถึงไปฟุ้งซ่านไป ความฟุ้งซ่านคือความคิดของใจ แล้วเวลาคนนอนหลับไปแล้วมันฝันอะไร? นี่ฝันคือสังขาร คือความคิดในหลับ มันหลับไปแล้วมันมีความคิดของมัน เหมือนนิมิต เวลาจิตที่มันเข้าสมาธิแล้วเห็นนิมิต เห็นไหม บางคนนอนหลับแล้วไม่ฝัน คือจิตมันสงบเข้ามาแล้วมันไม่เห็นนิมิต มันไม่ได้คิดในสมาธิ มันไม่คิดในหลับ

สิ่งนี้มันเป็นขึ้นมาของแต่ละบุคคล มันเป็นไปตามจริตนิสัย ตามสภาวะกรรม กรรมมันสร้างสมมาอย่างไร? มันเป็นไปตามกรรมนั้น เห็นไหม เหมือนเมล็ดพันธุ์พืช เมล็ดพันธุ์พืชสิ่งใด ถ้าเมล็ดพันธุ์ชนิดนั้นปลูกไปแล้วจะต้องออกมาเป็นเมล็ดพันธุ์พืชนั้น แต่เมล็ดพันธุ์พืชนั้นขนาดไหนก็แล้วแต่ เราก็ต้องบำรุงรักษาขึ้นมา ให้มันเจริญงอกงามขึ้นมา ให้มันเป็นผลประโยชน์กับเรา

จิตเราก็เหมือนกัน จิตของเรามันจะมีสิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นนี้แล้วปฏิเสธไม่ได้ ของมันมีจากภายใน คุณสิเห็นนี่สึนจากภายนอก เราปฏิเสธขนาดไหนเราก็ยังเป็นหนี้เนะ ไม่ได้ใช้หนี้มันก็ไม่หมดหรอก นี่ก็เหมือนกัน จิตของเรามันเป็นสภาวะแบบนี้ เราจะเปลี่ยนหนี้ ย้ายหนี้ของเรา มันเป็นไปได้ มันจะเปลี่ยนหนี้ ย้ายหนี้มันต้องเกิดตาย ภพชาติมันเปลี่ยนของมันไป

แต่ในปัจจุบันมันเป็นสภาวะแบบนี้ เราต้องแก้ไขแบบนี้ ถ้าเราแก้ไขแบบนี้เราเข้าใจของเรานะ เราเข้าใจอย่างนี้ เรามีศรัทธา มีความเชื่อ มีความจงใจ ถ้ามีความลงใจ มีความจงใจ การกระทำของเรามันจะเป็นประโยชน์กับเรา แต่เราไม่ทำด้วยความจงใจ เหมือนเราทำสักแต่ว่านะ เราทำด้วยความลัษเลสสังสัย ความลัษเลสสังสัย มันทำแล้วมันกึ่งๆ

นี่จะไม่ได้อันก็ได้ของมัน แต่ได้ของมันมันก็ได้สภาวะแบบนั้น แต่ถ้าจะได้ให้จริงเรา
ทำของเราเลย พิสูจน์ พิสูจน์กับเรา ความเพียรชอบพิสูจน์ในทางที่ดี ถ้าผิดถูกแล้วเราก็อยแก้ไข
ของเราไป พิสูจน์ให้มันเข้าใจ ถ้าไม่อย่างนั้นมันลั้งเล มันยังว่าจริงหรือไม่จริงอยู่อย่างนั้น พิสูจน์
ถึงที่สุดเลย ทำถึงที่สุดแล้วนะ ถ้ามันเห็นผิดเห็นถูกขึ้นมา มันทั้งของมันเอง มันจะทั้งของมันเอง

นี่สันทิฎฐิโก มันรู้จากภายในหัวใจนะ มันรู้จากภายในหัวใจแล้ว พอศึกษาแล้วไปอ่าน
พระไตรปิฎกมันจะซึ่งใจมาก ซึ่งใจในพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกนี่พูดถูก เราเข้าใจผิด เราเข้าใจ
ผิดเพราะว่าเหมือนกับเราจะหุบมือเปิบไป เราจะหุบมือเปิบไม่ได้

ในโลกนี้สิ่งที่เป็นวัตถุเขาเจือจานกันได้ เขาช่วยเหลือกันได้ แต่ในการประพฤติปฏิบัติ
มันต้องเป็นของเราเอง ครูบาอาจารย์คอยชี้แนะ คอยเคาะ คอยให้เราได้ลุ่มคิด คอยให้เราได้พลิก
แพลงขึ้นมา ถ้าเราพลิกใจของเราขึ้นมา เห็นใหม่ นี่เวลาเรามีความรู้สึก เราแบกความหนักใจอยู่
นี่มันแบกหนักไว้มาก แต่เวลามันสลัดทิ้งนะ แล้วมันสลัดทิ้งมันสลัดทิ้งอย่างไร? สลัดทิ้งต่อเมื่อ
มันรู้ เหมือนเราต้องการหาปลา เราจับงูมาแล้วเราเข้าใจว่าปลา แต่ถ้าเราเข้าใจว่ามันเป็นงูเราจะ
สลัดทิ้งเลย

ขณะที่มันคิดคือมันไม่เข้าใจ เห็นใหม่ อวิชชามันไม่เข้าใจ มันเป็นความคิด มันเป็น
ตัวตนของเรา เป็นความคิดของเรา เราต้องคิดว่าเรานี้คิดถูกตลอดไป แต่เรานี้คิดผิด เราคิดผิด เรา
เห็นผิด ความเห็นผิดนะ มันจริงของสสาร ความจริงของโลก ความจริงทางวิทยาศาสตร์ แต่
ความจริงในคุณธรรมไง ความจริงในคุณธรรม นี่วิทยาศาสตร์ของจิตมันมีคุณธรรมของมันอีก
นะ มันคิดถูกต้องแล้ว แล้วมันจะคิดถูกต้อง ความถูกต้องเป็นอตุตา หิ อตุตโน นาโถ ความ
ถูกต้องต้องทวนกระแสเข้ามาชำระความสกปรกสะอาดจากหัวใจของเรา ความถูกต้องนี้ไม่ใช่
ไปชำระความสะอาดสกปรกของคนอื่น ความสะอาดความสกปรกของคนอื่นมันเป็นผลของเขา

นี่มันเป็นกรรมของสัตว์ สัตว์เขาจะฟังเราก็ได้ เขาจะไม่ฟังเราก็ได้ เขาจะเห็นดีก็ได้ เขา
จะเห็นลบก็ได้ ทั้งๆ ที่ปรารถนาดี ทั้งๆ ที่ต้องการให้เขาได้คุณงามความดี แต่เขาก็ปรารถนาลบ
กับเรา เห็นใหม่ แต่ถ้ามันเป็นคุณธรรมของเรา มันเป็นความปรารถนาดีของเรา มันทวนกระแส
เข้ามาจากภายใน มันเข้าไปชำระจากภายใน

พรหมจรรย์นี้เพื่อเรา การปฏิบัตินี้เพื่อเรา ความสะอาดนี้เพื่อจิต ถ้าจิตมันสะอาดหมดแล้ว
ทำความสะอาดของมันหมดแล้ว สิ่งนี้ต่างหากมันถึงว่าไม่คิดในตัวเรา ในตัวเราไม่มีการขัดแย้ง

ไม่มีการวิตกกังวล ไม่มีการรับภาระสิ่งใด เวลาเราไปช่วยเหลือเขามันก็เลยเป็นความช่วยเหลือแบบสะอาดบริสุทธิ์ เห็นไหม เขาจะรับก็เรื่องของเขา เขาจะไม่รับก็เรื่องของเขา

นี่ต่อหน้าลับหลังนะ โลกมันมีเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ในหัวใจเรามันก็มีหน้ามีหลัง มีวิชา-อวิชา แต่ถ้าเราทำของเราจนไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลัง ข้างนอกมันจะมีเบื้องหน้าเบื้องหลังได้อย่างไร? ในเมื่อหัวใจเราไม่มีเบื้องหน้าเบื้องหลัง เห็นไหม ทำไปโดยธรรมชาติ ทำไปด้วยความสะอาดบริสุทธิ์มันเป็นประโยชน์นะ ประโยชน์กับทั้งผู้ทำด้วย

ปฏิบัติหก ผู้ให้ให้ด้วยความบริสุทธิ์ ผู้รับรับด้วยความบริสุทธิ์ มันเป็นบุญกุศลมหาศาลเลย แต่ในเมื่อมีเบื้องหน้าเบื้องหลัง มันทั้ง ๒ ฝ่าย ทำอะไรมันก็ขัดแย้งกันไปหมดแหละ นี่ถึงว่าถ้ามันย้อนกลับมาเห็นประโยชน์ตรงนี้มันจะเห็นบุญแจ ถ้าเห็นบุญแจนะ บุญแจมันแก้ไขเราได้ มันเปิดความจริงของเราได้ ถ้ามันเปิดความจริงของเรามา เปิดหีบสมบัติในหัวใจของเราขึ้นมาแล้วหีบสมบัติทุกหีบมันเป็นอย่างนี้

หีบสมบัติหมายถึงภวาสวะ หมายถึงภพ นี่มันเป็นภพ ภพมันเป็นอาสวะ ๓ ถ้าเปิดหีบออก เปิดเปลือกมันออก ข้างในมันจะมีสมบัติ สมบัติของใคร? เห็นไหม พระอรหันต์แต่ละองค์ไม่เหมือนกันนะ พระอรหันต์แต่ละองค์อำนาจวาสนาแต่ละองค์ นี่จะสั่งสอนได้กว้าง-แคบต่าง ๆ กันไป แต่ความรู้จริงเหมือนกัน อริยสัจ ถ้าไม่มีวิชา ไม่มีอริยสัจขึ้นมา จะเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาได้อย่างไร?

จิตนี้กลั่นมาจากอริยสัจ ตั้งแต่โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี จิตนี้กลั่นออกมาจากอริยสัจทุกขั สมุทัย นิโรธ มรรค จิตนี้มันกลั่นออกมา ถึงที่สุดแล้วมันต้องทำลายตัวจิต ทำลายหีบห่อต่างๆ อย่าง ทำลายหมดเลย เพราะตัวจิต เห็นไหม จิตนี้กลั่นออกมาจากอริยสัจ ถึงที่สุดแล้วตัวมันเองต้องทำลายตัวมันเอง พอมันทำลายตัวมันเองหมดไป นี่ความนิพพานที่มันสูญสิ้นออกไปมันไม่มีที่หมาย ไม่มีที่สมมุติ ไม่มีภวาสวะ ไม่มีสถานที่ตั้ง มารถึงหาไม่เจอ มารหาไม่เจอนะ แต่พระอนาคามีไปเกิดบนพรหม นี่อวิชา ตัวพญามารมันยังควบคุมได้เพราะมันมีฐานที่ตั้ง แต่ถ้ามันทำลายหีบห่อทั้งหมดแล้วมันหมดออกไป เห็นไหม นี่สิ่งนี้มันเกิดจากใจของเรา ถ้ามีบุญแจ บุญแจคือภวาสวะ ตัวภพ ตัวหีบห่อ แล้วเราไม่เจอมันแล้วเราจะไปแก้กันที่ไหน? เอาอะไรไปไขมัน? เอาอะไรไปศึกษามัน?

ศึกษาก็ศึกษาจากทุกข์ของเรา ศึกษาจากใจของเรา ศึกษาตัวเอง ทำลายตัวเอง แล้วมันจะ
สะอาดที่ตัวเรา ทำที่นี้ ทำได้ รู้ได้ แล้วจะเข้าใจว่ากุญแจใจของเรามันจะเป็นอย่างไร เอวัง